

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI**

**09.00.03. – “FALSAFA TARIXI”
IXTISOSLIGI BO‘YICHA KIRISH IMTIHONI
DASTURI VA BAHOLASH
MEZONI**

BUXORO - 2025

Tuzuvchilar:

falsafa fanlari doktori, professor Salomova H.Yu.
falsafa fanlari doktori, professor Namozov B.B.
f.f. f. d. (PhD), dots. B.B.Dehqonov

Taqrizchilar:

f.f.d., prof. A.Z.Sharipov,
f.f.f.d (PhD), dots. Qodirov D.H.

Ushbu dastur “Islom tarixi va manvashunosligi, falsafa” kafedrasining 2025 yil 25 oktyabrda bo‘lib o‘tgan 8-son majlisida tasdiqlangan.

09.00.03. – “Falsafa tarixi” ixtisosligi bo‘yicha tayanch doktoranturaga kiruvchilar uchun ushbu dastur Universitet kengashida muhokama etilgan va tasdiqlangan.2025-yil 28-oktabr 3-son bayoni.

KIRISH

Hozirgi kunda madaniy rivojlanishda milliy ma'naviy merosimizni chuqur o'zlashtirish, boshqa xalqlar, mamlakatlar madaniyati fani, falsafasi yutuqlaridan bahramand bo'lish va shu asosda milliy madaniyatimizning umumjahon madaniyatining yutuqlari bilan doimo boyib borishiga erishish nihoyatda muhimdir. Falsafa tarixini doktorant va tadqiqotchilarga o'qitishdan maqsad ularda falsafaning kelib chiqishi, evolyusiyasi, bugungi holati, insoniyat hayotida tutgan o'rni to'g'risida chuqur ilmiy tushunchalar hosil qilish, shuningdek, ularda turli xil mifologik, diniy falsafiy oqimlarning kelib chiqishi, rivoji va yo'nalishlari to'g'risida ilmiy xulosalar chiqara oladigan ko'nikma va malakalarni mustahkamlash, falsafiy ta'limotlarni asosli tahlil qilishga imkon beradigan ilmiy dunyoqarashni shakllantirishdan iborat. Bu maqsadga erishishda o'tmishdagi mutafakkirlarning asarlari, turli tarixiy manbalar, xususan, arxiv xujjatlari, maxsus adabiyotlar doktorantlar, tadqiqotchilar ilmiy ishlari uchun zaruriy nazariy asos bo'lib xizmat qilishi kerak. Doktorant va tadqiqotchilar ularni ob'yektiv tarzda tahlil qilishi, to'g'ri va haqqoniy ilmiy xulosalar chiqara olishi kerak. Dastur to'rt qismdan iborat bo'lib, unda jahon falsafiy ta'limotlarining tarixi xududiy bo'linish va davrlashtirish asosida berilgan, xususan, har bir qismda ma'lum bir xududga oid falsafiy qarashlarning mohiyati davriylik asosida bayon qilingan.

Ioniya falsafasi. Qadimgi Yunonistonda er. avv. VI asr o'rtalari - V asr boshida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy vaziyat. Milet maktabi. Fales (625-547 er. avv.) – birinchi qadimgi yunon olimi. Uning matematika va astronomiya rivojiga qo'shgan hissasi. Matematika va deduktiv nazariy ilmlarning uning dunyoqarashini rasionalizatsiyalashtirishdagi ahamiyati. "Suv – birinchi ibtido" konsepsiyasining yaratilishi va mohiyati. Fales gilozoizmi, uning mifologik tassavvurlar bilan bog'liqligi va ulardan farqi. Anaksimandr (er. avv. 610-546 yillar). Apeyron tushunchasi, uning birinchi ibtido sifatidagi funksiyasi. Dastlabki nomifologik kosmogoniyasi. Tabiiy qonuniyat, uning ijtimoiy va antropomorf talqini. Anaksimen (er. avv. 588-525 yillar) ta'limotning antimifologik yo'nalishi. Havodan boshqa stixiyalarning yuzaga kelishi, havo va jon masalalarining qo'yilishi. Efesslik Geraklit (er. avv. 544-480 y). Logos tabiiy zaruriyat g'oyasi shakllanishning ifodasi. Geraklit inson va uning ongi, joni haqida. Bilishda hissiyot va aqlning roli to'g'risida. Geraklit dialektikasi: borliqning umumiy oquvchanligi, o'zgaruvchanligi haqidagi qarashlari. Pifagor (er. avv. 580-500 yillar), uning falsafiy ta'limoti. Ilk pifagorchilarning diniy-ahloqiy qarashlari. Pifagorchilarning matematika rivojidagi roli, ularning astronomik qarashlari va kosmos haqidagi tasavvurlari. Sferaning xamohangligi (garmoniya) haqidagi ta'limotlari. Sonning borliq ibtidosi sifatida asoslanishi. Pifagorchilarning

qarama-qarshiliklar haqidagi ta'limotlari. Eley falsafiy maktabining shakllanishi. Ksenofan (er. avv. 565–473 yillar)ning aptropomorf, politeistik mifologiyani va dini tanqid qilishi. Ksenofan ta'limotidagi qarama-qarshilik. Parmend (er. avv. 540–515 y) eley falsafiy maktabining yirik vakili. Parmenidning bilish nazariyasi, uning aql va hissiyot to'g'risidagi qarashlari. Parmenidning fizikaviy va kosmologik qarashlari. Eleylik Zenon (490–430 y)ning harakat va ko'plikka qarshi chiqishi. Zenon aporiyalarining mohiyati, ularning antik matematika, fizika va mantiqning rivojiga ta'siri. Empedokl (er. avv. 490–430 yillar)ning borliqning ildizlari haqidagi ta'limoti. Jismlarning zarrachalari, ularning jismlarning paydo bo'lish manbai ekanligi to'g'risidagi qarashlari. Muhabbat va yovuzlik – tabiiy jarayonlarini harakatga keltiruvchi kuchlar sifatida. Anaksagor (er. avv. 500–428)ning falsafiy ta'limoti. Uning materiya haqidagi qarashlari. "Urug'lar" (gomeomeriyalar) va jismlarning yuzaga kelishi, materiyaning yo'q bo'lib ketmasligi. "Nous" (aql) tabiiy jarayonlarni harakatga keltiruvchi kuch.

Sofistika - er. avv. V-asrning ikkinchi yarmi VI-asrning boshlarida yuzaga kelgan rasional oqim. Quldorlik demokratiyasining yutuqlari va fuqorolarning gumanitar ta'limga ehtiyojlarining oshishi. Afina - Qadimgi Yunonistondagi ta'lim va madaniyatning markazi. Pullik ta'limning vujudga kelishi. "Sofist" atamasining paydo bo'lishi. Sofistikaning falsafa tarixidagi o'rni. Zamondoshlari tomonidan sofistikaga baho berish va bu hodisaga yondashishda yuz bergan o'zgarishlar. Protagor (er. avv. 480–410 yy.)ning barcha mavjudlikning oquvchanligi to'g'risidagi ta'limoti. "Inson - barcha narsalarning mezoni" g'oyasi. Haqiqatni tushunishdagi sensualizmi, relyativizmi va sub'yektivizmi. Gorgiy va uning bilib bo'lmazlik va borliqning yo'qligi haqidagi mulohazalari. Sofistlarning diniy skeptisizmi va mitlarni tabiiy talqin qilishlari. Sofistlarning katta guruhining ijtimoiy – axloqiy qarashlari. Likafron va Alkidamant insonlar tengligi haqida. Kritiy, Kallikl va Frazimaxlar – demokratiyaning dushmanlari. Kritiy dinlarning kelib chiqishi haqida. Suqrot (er. avv. 470/ 469–399 yy.)ning hayoti va ijodi. Davlat, uning faoliyatiga munosabati. Suqrotning o'limi. Suqrot qarashlari haqida manbalar, ma'lumotlar. Suqrot falsafasining antropologik mohiyati. Naturfalsafaning inkor etilishi va falsafaning hayot tarzi ma'nosida tushunilishi. Suqrot "mayevtika"si. Suqrotning axloq haqidagi doktrinasi. Suqrotchilar maktablari. Antisfen – kiniklar maktabining asoschisi. Antisfenning sensualizmi va umumiylikning realligini inkor etishi. Sinoplik Diogen va kiniklarning axloqiy qarashlari Kiniklarning ellin madaniyati tarixidagi roli. Kiren maktabi. Aristipp ta'limoti, uning sensualizmi va gedonizmi. Feodor "Xudosiz" haqida. Keyingi davrdagi kiniklarning pessimizmi. Megar maktabi. Yevbulid va megarliklarning rasionalizmi. Yevbulid va kirenlik

Diadorning sofizmi. Stil'pon ta'limoti. Megarliklarning mantiqni rivojlantirishdagi roli.

Abderlik Demokrit (er. avv. 460-370 yy.). Atomistik prinsiplarning rivojlantirishi. Atomizm - tabiat hodisalarini universal tushuntirish prinsipi. Demokrit determinizmi: zaruriyat kategoriyasi va uning sababiyat bilan bog'liqligi. Tasodifiyat sababsizlikning inkor etilishi va «ilohiy aralashuv», taqdir sifatida. Demokritning kosmogoniyasi va kosmologiyasi. Olamning cheksizligi va ayrim dunyolarning cheklanganligi, hayotning paydo bo'lishi haqida Ong to'g'risidagi qarashlari. Uning gnoseologik ta'limoti. Demokritning naturalistik metodologiyasi hamda jamiyat va davlatning kelib chiqishini tushuntirishi. Platon (er. avv. 427-347 yy.) hayoti va faoliyatining asosiy qirralari, uning asarlari. Platon falsafasining nazariy manbalari. Uning idealizmining gnoseologik ildizlari. G'oyalar haqidagi ta'limoti. Yaratish muammosi va Demiurg g'oyasi. Dunyoviy jon haqida. Platonning gnoseologik ta'limoti. Sensualizm, bilimlar turlari va «xotiraga olish» masalalari. Platon dialektikasi sistema sifatida. Platonning ijtimoiy-siyosiy qarashlari. Jamiyatning paydo bo'lishi haqidagi ta'limoti. Platon ta'limotining o'rta asr Sharq falsafasiga ta'siri. Platonning falsafa tarixida tutgan o'rni. Aristotelning hayoti, ijodi va asarlari. O'z ustozining «g'oyalar dunyosi» ta'limotiga qarshi chiqishi va uning to'rtta e'tirozi. Aristotel fanlarning tasnifi haqida. Aristotel mantiq'i va uning falsafiy tizimidagi o'rni. Aristotel sabablar va olamning ibtidosi xaqida: to'rt sababning tavsiflanishi. Aristotel naturfalsafasi. Harakatning turlari haqida. Aristotelning gnoseologik ta'limoti, unda sensualizm va apriorizm elementlari. Deduksiya va induksiya o'rtasidagi munosabat. Aristotel dialektikasi. Aristotel ta'limotning O'rta asr Sharq falsafasiga ta'siri. Jahon falsafasi tarixida Aristotelning o'rni va roli.

Epikur (milodiy 341-270 yy.) va uning Afinada falsafiy maktabni tashkil etishi («Epikur bog'i»). Epikur kanonikasi (qoidalari). Sensualizm haqidagi ta'limoti. Epikur etikasi va uning tomonidan gedonizmning tanqid qilinishi. Qadimgi Stoya falsafasi va uning asosiy namoyondalari: Kitionlik Zenon (336-264 y) va uning vorislari Kleanf (330-323 y) va Xrisipp (280-205 y). Stoisizmning kinizm bilan bog'liqligi. Falsafiy fanlarning tasnifi. Stoiklarning mantiq'i va bilish nazariyasi. Skeptisizmning nazariy manb'alari Relyativizm, skeptisizmning gnoseologik ildizlari. Elidalik Pirron (er.av. 365-275 yy.) skeptisizmning asoschisi. Baxtli bo'lish imkoniyatining mavjudligi. Timon (320-230) – skeptisizmning birinchi adabiy namoyondasi. Eramizning I asrida gnostisizm diniy - falsafiy ta'limotining shakllanishi. Kreasionizmning panteizm bilan ko'shilishi. Valentin va Vasiliz – gnostisizmning asoschilari. Neoplatonchilikning

asosiy maktablari: Aleksandriya — Rim (eramizning III asr), Suriya (IV asr) va Afina (V asr) maktablari, ularning asosiy namoyondalari. Plotin (203-270 yy.)ning falsafiy faoliyati, uning asarlari. Birlik haqidagi ta'limoti. Nurlanish jarayoni, birlikning ko'payishi va inqirozi. Plotinning antisensualizmi va bilimlarning mushohadali talqin etilishi, ekstaz xaqidagi ta'limotida Plotinning mistisizmi. Prokl Afina maktabining asoschisi va neoplatonizmning sistemalashtiruvchisi. Dunyoviy jarayonning triadialik ritmi haqidagi ta'limoti. Prokl ta'limoti. Yustinian tomonidan Afina maktabining yopilishi. Antik falsafaning rasman tugallanishi.

Zardushtiylik diniy falsafiy ta'limotining paydo bo'lishi. «Avesto» — zardo'shtiylik ta'limotining yozma manbai. Zardushtiylikning asosiy g'oyalari. Keyingi davrlarda zardushtiylikning mazmuni va shaklining o'zgarishi. Eron va Markaziy Osiyodagi VII asr o'rtalarida va VIII asr boshlarida arablar istilosidan keyin islomning hukmron dinga aylanishi, zardushtiylarning quvg'in ostiga olinishi. Moniylar ta'limotining Eronda vujudga kelishi «Moniylik xati» alifbosining yaratilishi. Unga xristianlik va gnostik falsafiy ta'limotlarining ta'siri. Buddaviylik ta'limotining Kushonlar davrida Markaziy Osiyoda paydo bo'lgan yangi dinlardan biriga aylanganligi. Markaziy Osiyoning janubiy qismi bakt davrida buddaviylik diniy-falsafiy oqimning keng tarqalganligi. Bu yerda budda ta'limotining yangi oqimlaridan yana bir bo'lgan avayibxasha ta'limotining keng tarqalishi.

VI asr oxiri VII asr boshlarida ya'ni islom dinining vujudga kelishi. Arab qabilalari o'rtasidagi markazlashtirishga intilish harakatlari. Islom dini asoslarining muqaddas kitoblar — qur'on va hadislarda bayon etilishi. Qur'onga va boshqa diniy manbalarga asoslangan holda aqidalar va shariat qonunlarining ishlab chiqilishi. Islomning asosiy yo'nalishlari: oqimlari va mahzablari. Shianing mustaqil oqim sifatida VII asr oxiri VIII asrning birinchi yarmida shakllanishi, uning mafkurasi. Shialar ichida ismoiliylar va karmatlar oqimining vujudga kelishi. Imom Muxammad Mahdi haqidagi ta'limot. Mu'taziliylar (arabcha - ajralib chiqqanlar, uzoqlashganlar) ta'limotining ilk islom ilohiyoti oqimlaridan biri ekanligi, uning xalifalikda rasmiy e'tiqod sifatida tanilishi. Mutavakkil (847-861 yy.) davrida bu ta'limotning taqiqlanishi, ilk islomga qarshi bo'lgan oqim vakillari - shialar, xorijiylar boshqa din ahllari - yaxudiylar, hureamiylar qatori muta'ziliylarning ham ta'qib ostiga olinishi. Sufiylik (sufizm, tasavvuf)ning islomdagi falsafiy oqim sifatida VIII asrda arab mamlakatlarida vujudga kelishi. Sufiylar tomonidan shaxsiy istakdan voz kechish g'oyasining targ'ib qilinishi. Sufiylikda neoplatonizm ta'limoti. Abu Hamid Muhammad ibn al-G'azzoliy tomonidan tasavvufning ortodoksal islom ta'limoti bilan yaqinlashtirilishi, uning keyinchalik rasmiy ta'limot sifatida tan olinishga yo'l ochib berilishi.

Movarounnahrda sufiylik oqimining Yusuf Xamadoniy (XII asr) tariqatida boshlanganligi, keyinchalik unda turli yo'nalishlarning paydo bo'lishi, bu yo'nalishlarning yirik namoyondalari Abdulholiq G'ijduvoniy va Ahmad Yassaviylar ta'limotlari. XIII-XIV asrlarda naqshbandiylikning vujudga kelishi.

IX - XI asrlarda Arab mamlakatlari va Eronda ijtimoiy falsafiy fikrlar. Abbosiylar hukmronligi davrida ijtimoiy-iqtisodiy va tarixiy sharoit. Xalifalikda davlatchilik masalasi. Ilm-fan rivoji. Bog'dodda «Bayt ul hikma» («Donolar uyi» — «Ma'mun akademiyasi»)ning tashkil qilinishi va uning ilm-fan rivojidagi roli. Markaziy Osiyolik olimlarning «Ma'mun akademiyasi»ni tashkil qilishdagi o'rni va ilm-fan rivojidagi roli. Abu Yusuf al-Kindiy (800-865) birinchi arab faylasufi. Al-Kindiy: hayoti va ilmiy merosi. Al-Kindiy – Arastu asarlarining sharhlovchisi. Falsafiy atamalar (terminologiya)ning ishlab chiqilishi, fanlar tasnifi va uning metodologik ahamiyati. Al-Kindiy gnoseologik ta'limotida sezgi va tafakkur masalasi, ularning o'zaro munosabati. Haqiqat to'g'risidagi ta'limoti. Abul Alo al-Maari (vaf. 1017 y) dunyoqarashi. Maarriyning diniy skepsisdan hurfikrlilikka qarab borishi. Maarriy dunyoqarashida siyosiy va ahloqiy masalalar. Abu Bakr ar-Roziy buyuk eron olimi va mutafakkiri (865-925), uning hayoti va ilmiy merosi. Tabiiy-ilmiy qarashlari va uning dunyoqarash ahamiyati. Ar-Roziy – Sharqda atomistik ta'limotning asoschisi. Substansiya va aksidensiya, materiya va shakl munosabatlari haqidagi ta'limot. Gneoseologik ta'limot. “Ikki xil xaqiqat”ga bo'lgan munosabat. Ar-Roziy dunyoqarashida inson va uning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni masalasi. Ar-Roziy ijtimoiy-falsafiy va ahloqiy qarashlariga o'rta asr mutafakkirlari va iloxiyotchilarining munosabati. IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoda markazlashgan mustaqil feodal davlatlarning vujudga kelishi: comoniylar, qoraxoniylar, g'aznaviylar davlatining vujudga kelishi va ularning mintqa iqtisodiy va madaniy rivojidagi ahamiyati. Sharq Uyg'onish davri va uning xususiyatlari. Xorazmda «Majlis ul-Ulamo» (Olimlar majlisi – Ma'mun akademiyasi)ning tashkil etilishi va tabiiy-ilmiy ilmlarning rivoji. Muhammad ibn Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sinolar tabiiy-ilmiy qarashlarining dunyoqarashidagi, ahamiyati. Markaziy Osiyoda mustaqil davlatlarning vujudga kelishida xalq harakatlarining o'rni. Abu Nasr Forobiy (873-950 yy.). Forobiy ontologik qarashlarining g'oyaviy ildizlari. Forobiy ontologik va kosmologik ta'limotida panteizm va neoplatonizm g'oyalari. Fanlar tasnifi. Bilishda sezgi va tafakkurning roli va munosabati haqida. Forobiy mantiqiy qarashlarining metodologik ahamiyati. Forobiy - o'rta asrda sosiologik ta'limot asoschisi. Hukmronlik shakllari. Davlatning kelib chiqish sabablari. Orzudagi jamoa va uning hukmronlik usuli. Inson hayotining mazmuni va baxt saodatga erishuv vositalari. Forobiy dunyoqarashining kelgusidagi ijtimoiy fikr taraqqiyotiga ta'siri. Beruniy - o'rta asrning qomusiy olimi. Beruniy tabiiy-

ilmiy qarashlarining ilmiy va dunyoqarash ahamiyati. Beruniy fan tarixchisi. Beruniy ontologik qarashlarining dialektik mohiyati. Kosmologik va kosmogonik ta'limotida ilmiylik an'analari. Beruniy dunyoqarashida dialektika unsurlari. Ikki xil haqiqat masalasi. Beruniy sosiologik qarashlari. Odamning kelib chiqish tarixi. Jamiyat taraqqiyotida geografik muhitning ahamiyati haqida. Karmatlar harakatiga munosabat. Beruniy ahloqiy qarashlarining insonparvarlik mohiyati. Oila va nikoh masalasi. Abu Ali ibn Sino (980-1037)ning hayoti va ilmiy merosi. Ibn Sino ontologik ta'limotida neoplatonik unsurlar. Ishroqiya (ilohiy nurlanish) falsafasi. Moddiy olam tuzilishi va rivoji haqidagi ta'limot va unda dialektika unsurlari. Kosmologik ta'limot. Borliqdagi sababiy bog'lanishlar haqida. Ibn Sino gnoseologik qarashlari. Mantiq va uning bilishdagi o'rni masalasi. Fanlar tasnifi. Ibn Sino jamiyat va davlat haqida. Insoniyatning jamiyatda tutgan o'rni haqida. Ahloqiy qarashlar va ularning insonparvarlik mohiyati. Ibn Sinoning pedagogik qarashlari. Mamlakatni boshqarishda iqtisodiy siyosat va omillarning o'rni haqida. Dinga bo'lgan munosabati. Ibn Sino hurfikrliligi. Abu Abdulloh Xorazmiy (vaf.997) va uning «Mafotax ul-ulum» asari. Fanlar tasnifi, uning metodologik ahamiyati. Xorazmiy falsafaiy qarashlarida peripatetik falsafaning yakuniy tarzda namoyon bo'lishi. Yusuf Xos Hojibning dunyoqarashi. Uning «Qutadg'u bilig» asarida insonning ijtimoiy mohiyati, jamiyat hayotidagi o'rni, ijtimoiy vazifasi kabi masalalar. Davlatchilik va davlatning boshqarishi masalalari. Ahloqiy qarashlari. Mahmud Qoshg'ariy dunyoqarashi. Uning «Devonu lug'at at-turk» asarida xalqlar tomonidan yaratilgan ahloqiylik mezonlarining aks etishi. «Devonu lug'at at-turk» - Markaziy Osiyo xalqlarining urf-odatleri, ijtimoiy-iqtisodiy hayotining xususiyatlari haqidagi muhim manba.

Markaziy Osiyoda hadis ilmining rivoji. Imom Buxoriy va uning "Saxixi" Imom Buxoriy asari. «Saxix»da axloqiy, ijtimoiy munosabatlar masalalari talqini. At-Termiziyning ijtimoiy-axloqiy qarashlari. Shariatga ijimo' ray, qiyos kabi rasionalistik aqidalarning kiritilishi. Ularning islom mafkurasi va shiati uchun ijtimoiy ahamiyati, Termiziy asarlarining kelgusidagi ilg'or ilmiy-axloqiy qarashlar rivojiga ta'siri. Imom Motrudiy va uning «Tavhid» asari. Motrudiy islomilohiyotchilining nazariyotchisi. Motrudiy tomonidan islom aqidalarimiz mohiyatini real hayotga tadbiq qilib talqin qilinishi. Maturidiy qarashlarining islom ilohiyotchilik tarixidagi o'rni. Sufizmning islom dini qobig'ida diniy-falsafiy ta'limot sifatida vujudga kelishi. Sufizmning mazmuni, mohiyati, taraqqiyot bosqichlari. Sufizmning ijtimoiy va g'oyaviy ildizlari. Sufizm amaliyoti va nazariyoti. Sufizmning oqimlari. Tasavvufning irfoniy ta'limoti. Kashf va ilhom. Muroqaba, mushohada va muhosaba. Sufizm adabiyotida ramz (simvolika)larning ishlab chiqilishi. Abu Xomid G'azzoliy, Abduholiq

Gʻijduvoni, Ahmad Yassaviylarning merosi va tasavvufiy taʼlimotlari.

Ahmad Yugnakiyning dunyoqarashi. «Hibat ul-haqoyiq»ning Markaziy Osiyo ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixini oʻrganuvchi asar ekanligi. Mahmud Qashgʻariyning falsafiy qarashlari. Chagʻminiyning fan tarixida tutgan oʻrni. Markaziy Osiyoda XIII – XIV asrda yarmida ijtimoiy-siyosiy va tarixiy ahvol. Mistik taʼlimotlarning kuchayishi. Markaziy Osiyoda sufizmning turli oqimlarning vujudga kelishi va tarqalishi. Sufizm amaliyoti va nazariyasi oʻrtasidagi umumiylik va tafovutlar. Yassavizm oqimining vujudga kelishi. Yassaviyning yuksak ahloqiy poklik va insoniylik haqidagi gʻoyalari. Yassavizmning Markaziy Osiyo halqlari maʼnaviy hayotida tutgan oʻrni. Rumi taʼlimotida sufizm amaliyoti va nazariyasi munosabatlari. Uning komil inson haqidagi taʼlimoti. Rumi dunyoqarashida dialektika elementlari, olamning birligi, ularning xal qilinishi yoʻllari. Rumi merosi va dunyoqarashining tarixiy ahamiyati. Naqshbandiylikning ijtimoiy hayotga, mehnatga, dunyo noz-neʼmatlariga, insonga, vatanga, xalqqa munosabati. Naqshbandizmda nazariya masalalari: olamning ilohiy birligi, tabiatning ilohiyligi. Naqshbandizmning XV-XVI asr mutafakkirlari dunyoqarashiga va badiiy adabiyotga taʼsiri. Pahlavon Mahmudning falsafiy-ijtimoiy va ahloqiy qarashlari. Uning dunyoqarashida ahloqiy nasihatgoʻylik, inson maʼnaviy kamoloti, mehnatkash omma manfaatlari uchun oʻzligidan voz kechish gʻoyasining asosiy oʻrin egallashi. Taftazoniyning falsafiy-ijtimoiy va ahloqiy qarashlari. Taftazoniyning islom falsafasi, kalom, mantiq, xandasa (geometriya), sheʼriyat va arab tili gramatikasi sohasida qilgan ishlari. Ushbu davrlardagi ilmiy-fan va madaniyatning maʼnaviyatimiz tarixidagi ahamiyati.

XV-XVI asrlarda Markaziy Osiyoda ijtimoiy-siyosiy ahvol. Moʻgʻullar istilosiga qarshi kurash. Sarbadorlar boshchiligidagi xalq harakati. Amir Temur va uning siyosiy qarashlari. Temuriylar sulolasining oʻrnatilishi. Fan va madaniyatning Samarqand va Hirot maktablari haqida. Ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy hayotda Temuriylar sulolasining roli. Ulugʻbek (1395-1449)ning hayoti, siyosiy va ilmiy faoliyati. Ulugʻbek astoronomik maktabining tabiiy-ilmiy fanlar rivojida roli. Ulugʻbek tabiiy-ilmiy merosining ahamiyati. Ulugʻbekning xurofatga qarshi kurashi va uning hur fikrlilikning rivojida roli. Aloviddin Ali Qushchi (1403-1474)ning tabiiy-ilmiy qarashlari va uning dunyoqarashi ahamiyati. Zahriddin Bobur (1482-1530)ning hayoti, ijodi, falsafiy-ijtimoiy va ahloqiy taʼlimotlari. Bobur – yirik davlat arbobi. Abdurahmon Jomiy (1427-1492)ning borliq haqidagi taʼlimotida olamning birligi masalasi. Yagona ilohiy substansiyaning oʻzini namoyon qilish usuli haqida. Panteizm elementlari va tabiatning ilohiylashtirilishi va ulugʻlanishi. Siyosiy-ahloqiy qarashlari. Ideal jamiyat haqidagi taʼlimoti. Gumanistik gʻoyalari. Diniy qarashlari. Uning Sharq

perepatetik falsafasiga bo'lgan munosabati. Jomiy dunyoqarashining tarixiy ahamiyati. Alisher Navoiy (1441-1501) dunyoqarashining ijtimoiy-iqtisodiy, tarixiy va gnoseologik ildizlari. Navoiy dunyoqarashida imkoniyat va shakl, umumiy aloqadorlik va birlik masalalari. Bilish nazariyasi. Ijtimoiy-siyosiy qarashlari. Davlatni boshqarishning podsholik shaklining asosiy prinsiplari va talablari haqida. Navoiyning ahloqiy qarashlari. Husayn Voiz Koshifiy (1505 yil vafot etgan) jamiyat va jamiyat qonunlari haqida. Koshifiy ahloq nazariyasida mehnatsevarlik, saxiylik, mardlik, zukkolik, donolik kategoriyalar. Koshifiy ijtimoiy-ahloqiy qarashlaridagi antiklerikalizm g'oyalari.

XVII-XVIII asrlarga kelib ilm-fan, san'at va maorif ishlarida erishilgan asosiy yutuqlar. Mirzo Bedilning ijtimoiy-falsafiy qarashlari. Bedilning falsafiy qarashlari. Uning panteistik ta'limoti. Bedilning kalom va Sufizmga munosabati. Bedil olamni bilish to'g'risida. Bedil ijodida inson va insoniylik muammosi. Bedil jamiyat va davlat to'g'risida. Uning axloq-odob haqidagi qarashlari. Bedil ijodining tarixiy ahamiyati. Boborahim Mashrabning dunyoqarashi. Uning dunyoqarashida muhim o'rin olgan hurfikrli va antiklerikal g'oyalar haqida. Mashrabning Sufizmga munosabati. Uning ortodoksal islom aqidalariga qarshi turishi. Mashrab ijodida panteistik g'oyalar. Mashrab ilgari surgan xudo haqidagi tushuncha. Uning ijodida naqshbandlik g'oyalarining o'rin olganligi. Mashrab ijodida inson va insonparvarlik g'oyalari.

XIX asr boshida Qo'qonda markazlashgan feodal davlatning qaror topishi.. Qo'qon xonligi davrida xon saroyida to'plangan saroy shoirlarining olamning kelib chiqishi, rivoji va uni bilish to'g'risida fikrlarni targ'ib qilishlari haqida. Saroy shoirlariga qarshi taraqqiyparvar fikrdagi Maxmur, Gulxaniy, Ogaxiy, Xorazmiy kabi shoirlarning dunyoqarashlari. Ularning yaxshilikva adolat to'g'risidagi fikrlari. Ularning bu dunyodagi haqiqiy hayot, baxt-saodat va erkinlik, hurfikrlik g'oyalarining ahamiyati. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy ahvol. Ahmad Donishning falsafiy, ijtimoiy-siyosiy qarashlari. Uning «Chavsrul vaqoye» «Navodir ul vaqoye» va boshqa asarlarida falsafiy va ijtimoiy fikrlarning bayon etilishi. Ahmad Donish davlatni boshqarish, uning shakllari to'g'risida. Uning axloqiy, estetik qarashlari. Furqatning dunyoqarashi. Furqat ijodida ta'lim-tarbiya ishlari va hurfikrlilik. Muqimiy dunyoqarashi. Uning ma'rifatparvarlik g'oyalari. Jadidlar harakatining yuzaga kelishining ijtimoiy asoslari Jadidlik oqimi mafkurachilarining jamiyatda islohotlarni amalga oshirish yo'lida muayyan tadbirlarni ilgari surishlari. Jadidlar maorif ishlarini isloh qilish zarurligi haqida. Mahmudho'ja Behbudiy (1875-1919)ning dunyoviy bilimlarni va madaniyatni targ'ib qilishi. Behbudiy tomonidan Turkistonni boshqarishni

isloh qilish loyhasida milliy iqtisod va madaniyatni taraqqiy ettirish to'g'risidagi fikrlar. O'zbekistonda ilk ijtimoiy-falsafiy ta'limotlar va ularning hozirgi davr uchun ahamiyati. Sharq Uyg'onish davri va O'zbekistonda falsafiy bilimlar rivoji. Jadidlar harakatining shakllanishi.

O'zbekistonda XX asr o'rtalarida falsafiy fikr rivoji. I.M.Mo'minovning falsafiy maktabi. O'zR FA huzuridagi I.M.Mo'minov nomidagi Falsafa va huquq institutining faoliyati. O'zbek faylasuflari tomonidan Markaziy Osiyo xalqlari falsafiy merosini o'rganilishi. Mustaqillik davrlarida falsafiy merosning o'rganilishining metodologik asoslari. O'zbek falsafasining shakllanishi. Milliy istiqlol mafkurasining yuzaga kelishidagi ijtimoiy, ma'naviy asoslar. XXI asrda noliberalizm va sosial demokrati g'oyalarning rivojlanishi. Erkinlik va uning gumanistik huquqdagi ahamiyati. Ozodlik tashqi tazyiqlardan xoli bo'lish kafolati. Erkinlik inson tabiatining takomillashuvining sharti. Aql erkinlikning asosiy chegaralovchi kuch sifatida.

Mustaqillik davrida falsafiy merosni o'rganilishining o'ziga xos xususiyatlari. Markaziy Osiyo xalqdari falsafiy merosini o'rganish bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar. Markaziy Osiyolik mutafakkirlarning tavalludlarining o'tkazishga bag'ishlangan tadbirlar. Falsafiy merosni o'rganish bo'yicha ishlab chiqilgan yangicha yondashuvlar. Tasavvuf, so'fiylik ta'limotlariga oid olib borilgan tadqiqotlar. O'zbekiston Respublikasining Birinchi prezidenti I.A.Karimov asarlarida falsafa fani va sohalarining rivojlantirilishi. Falsafadan ilmiy-tadqiqot ishlarining olib borilishida O'zbekiston Respublikasi Falsafa va huquq instituti, Sharq qo'lyozmalar instituti, O'zbekiston Milliy universiteti falsafa fakulteti, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, O'zbekiston faylasuflari jamiyati faoliyatining o'ri.

“O'zbek falsafasi” tushunchasining mohiyati va mazmuni. O'zbek falsafasi rivojlanishining an'anaviy va zamonaviy yo'nalishlari: «Ijtimoiy-falsafa», «Falsafa tarixi», «Falsafa va fan metodologiyasi», «Dialektika va bilish nazariyasi», «Ijtimoiy falsafa», «Gnoseologiya», «Ontologiya», «Aksiologiya», «Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishning falsafiy muammolari», «Madaniyat tarixi va nazariyasi», «Inson falsafasi», «Siyosat falsafasi», «Huquq falsafasi», «Madaniyat falsafasi», «Tilshunoslik falsafasi», «Ekologik madaniyat falsafasi», «Din va erkin fikr falsafasi», «O'zbekiston falsafasi tarixi» va hokazolar.

Faylasuf olimlarning falsafa tarixi, inson falsafasi, zamonaviy Sharq va G'arb falsafasi, O'zbekiston ijtimoiy-falsafiy tafakkuri, ijtimoiy falsafa, dialektika va bilish nazariyasi, fan falsafasi va metodologiyasi tarixi tadqiqotlari sohasida mustaqil O'zbekiston Respublikasi falsafasini rivojlantirishga qo'shgan hissalar.

Ma'naviyat va ma'rifat mavzusiga oid tadqiqotlar, ularni o'quv yurtlarida o'rganish va targ'ib qilish. O'zbekiston Respublikasining Birinchi prezidenti

I.A.Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida ma'naviyatga oid masalalarning falsafiy yechimi. Milliy-madaniy merosni o'rganish orqali milliy g'oyaga bo'lgan ishonch va e'tiqodni mustahkamlash yo'llari. O'zbekiston Respublikasining Birinchi prezidenti I.A.Karimov milliy g'oya va mafkurani ishlab chiqish, uni shakllantirish uchun O'zbekistonda yashaydigan har qaysi millatning ilg'or vakillari, olimlari, xalq va Vatan ravnaqi uchun hayotini bag'ishlaydigan fidoyi ziyolilari burchi haqida. Mamlakatimizning mustaqillik yo'lidan rivojlanishi, uning jahon madaniyati va tamadduniga kirib borishining nazariy va amaliy asoslari. Mustaqillik yillarida ma'naviyat sohasida erishilgan yutuqlari.

Xristian dinining aqidalari, ularning O'rta asr G'arb falsafaning shakllanishiga ta'siri. O'rta asr G'arb falsafasining teosentrik mohiyati, uning rivojining asosiy bosqichlari. O'rta asr xristianlikning apologetika davri va uning o'rta asr falsafasida tutgan o'rni. Apologetikaning ko'zga ko'ringan vakillari Yustin Tatian, Tertullian, Aleksandriya maktabining vakillari Kliment, Origenlarning xristianlikni himoya qilishga yo'naltirilgan. Xristianlikning patristika davri va Avgustin ta'limoti. Patristika davrining xususiyatlari, patristikaning yirik vakili Avreliy Avgustinning merosi. Ontologik, gneseologik ta'limotlari, tarix falsafasi. Sxolastika. Realizm va nominalizm o'rtasidagi baxs. Realizmda keskin o'ta va mo'tadil oqimlari. Anselm Kenterberiyskiyning sxolastik realizmi. Xudo konsepsiyasi. Pyer Abelyar va uning cherkov va ortodoks sxolastikaga qarshi kurashi. Foma Akvinskiy ta'limoti. Foma Akvinskiy tomonidan Aristotel ta'limotining xristian ilohiyotchiligi ruhida talqin qilinishining tanqidi. Sxolastikaning nominalizm oqimi va uning namoyondalari. Nominalizm da individual shaxsga e'tibor, inson xatti-harakati va iroda erkinligi masalasi. Aqlning e'tiqodga nisbatan ustunligi. XIII asrda Yevropada falsafiy fikrlar rivoji. XIII asrda Yevropada ilm- ma'rifatning rivoji. Universitetlarning tashkil etilishi. Sxolastikaning inqirozi. Nominalizmda rivoji. R.Bekon va D.Skott qarashlari.

XIV asrning ikkinchi yarmi - XVI asrda Yevropa mamlakatlarida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy o'zgarishlar. Uyg'onish davri falsafasining antroposentrik va gumanistik mohiyati hamda asosiy yo'nalishlari. Nikolay Kuzanskiyning tabiiy-ilmiy va falsafiy qarashlari. Kuzanskiy tabiiy-ilmiy qarashlaridagi geliosentrik g'oyalarning mohiyati. Kuzanskiyning panteistik ontologiyasi. Bilish haqidagi ta'limoti. Mantiqiy qiyoslash va tafovutlash to'g'risidagi fikrlari. N.Kopernik geliosentrik ta'limotining mohiyati va dunyoqarash ahamiyati. N.Kopernikning geliosentrik ta'limotning asosiy ilmiy tamoyillari. Hissiy va aqliy bilishning birligi masalasi. Kopernik ta'limotining cherkov tomonidan ta'qib qilinishi sabablari.

J.Bruno falsafiy qarashlari. Bruno dunyoqarashida koinotning cheksizligi va olamning sanoqsizligi to'g'risidagi g'oyalar. Materiya va shakl munosabatlari haqida. G.Galileyning tabiiy-ilmiy va falsafiy qarashlari. Galileyning ontologik qarashlarida dialektik g'oyalar. G'arb uyg'onish davrida san'atning rivojlanishi. G'arb uyg'onish san'ati, unda insonning ulug'lanishi. Leonardo da Vinchi ijodi, uning bugungi kunda yoshlarda estetik didni yuksaltirishdagi ahamiyati. Uyg'onish davrida sosiologik ta'limotlarning rivojlanishi. Uyg'onish davrining sosiologik ta'limotlari. Insonning tabiiy huquqlari haqidagi g'oyalarning vujudga kelishi. Nikkolo Makiavelli

- yagona markazlashgan dunyoviy hokimiyat tarafdori. Ilk utopik sosializm. T.Mor va T.Kampanella. T.Morning jamiyat haqidagi g'oyalari. Yangi jamiyatda axloqiylik masalasining qo'yilishi. T.Kampanellaning «Quyosh shahri» asari.

Yangi davr G'arbiy Yevropa falsafasining shakllanish shart-sharoitlari. Yirik sanoat ishlab chiqarishining vujudga kelishi, uning fan taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'siri. Klassik falsafaning shakllanishi. Falsafada ilmiy bilish metodologiyasi masalalarining tadqiq etilishi. F.Bekon, R.Dekart, T.Gobss, B.Spinoza, J.Lokk. Leybnis ilmiy-falsafiy qarashlari. J.Tolland hurfikrliligi rivojlanishga o'z hissasini qo'shib borishi, ularning ingliz faylasufi Jon Lokk ilgari surgan sensualistik ta'limotga tayanishi. Jorj Berkli falsafasi. Berkli ob'yektiv dunyoning sezgilar kompleksidan iborat ekanligi to'g'risida. David Yum falsafasi. Uning

«Insonning bilish haqidagi tadqiqoti» asarida gnoseologik muammoning qo'yilishi. Yum sezgilarning mazmuni bilan ish yuritish haqida. David Yum falsafada agnostisizmning asoschilaridan biri sifatida.

XVIII asr Fransuz ma'rifatchiligining o'ziga xos xususiyatlari. Volterning jamiyat farovonligi va rivojlanishi ma'rifatli va sahiy monarxning faoliyatida hamda burjua liberal islohatlarida ko'rishi. Volter insonning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi xaqida. Jan Jak Russo tomonidan sensualizmning mutlaqlashtirilishi. Uning hissiyot va aql to'g'risidagi fikr-mulohazalari. Russoning ijtimoiy-siyosiy qarashlari. Russo ijodida ijtimoiy axloq va tarbiya masalalari. Russoning ahloqiy ta'limotining shaxs erkinligi g'oyasi bilan chambarchasligi. Russo xokimiyat va ijtimoiy bitim haqida. Lametrining hayoti, ijodi va asarlari. Uning tabiat to'g'risidagi ilg'or qarashlari. Lametri falsafasi. Uning bilish nazariyasi. Ijtimoiy-siyosiy va axloqiy qarashlari. Didroning falsafiy qarashlari: materiya va ong o'rtasidagi munosbat. Olamni bilish haqidagi ta'limoti. Didro harakat haqida. Uning ijtimoiy-siyosiy qarashlari va dinga bo'lgan munosabati. Gelvesiyning materiya va uning xususiyatlari haqidagi ta'limoti. Olamning abadiyligi va cheksizligi to'g'risida. Insonning uning bir qismi ekanligi. Materiya va harakatning birlamchiligi haqidagi qarashlari. Gelvesiyning bilish

masalalarini xal etishda sensualizm pozitsiyasida turishi. Uning tabiat to'g'risidagi ilg'or qarashlari. Gelvesiyning dinga munosabati. Anri Golbaxning tabiatshunoslikka munosabati. Golbax materiya va harakat birligi xaqida. Materiya va ongning birligi haqida. Bilish nazariyasi. Golbaxning fatalistik determinizmi, dinga bo'lgan munosabati. Ijtimoiy-siyosiy qarashlari.

XVIII asrning ikkinchi yarmi - XIX asrning birinchi yarmida Germaniyada ijtimoiy-siyosiy va g'oyaviy muhit. Kantning hayoti, ijodi va asarlari. Uning ijodining tanqidiy davri. Kantning tabiiy-ilmiy qarashlari. Kantning bilish nazariyasi. Sof aqlni tanqidi. Kant apriorizmi. Nazariy aqlning tanqidi. Amaliy aqlning tanqidi. Estetik mulohazaning tanqidi. Kantning ijtimoiy-siyosiy qarashlari. Fixtning hayoti, ijodi va asarlari. Fixtning sub'yektiv idealistik falsafasi va dialektikasi. Fixtning ijtimoiy ideali. Ahloqiy qarashlari. Fixtning jamiyat va davlat haqidagi ta'limoti, dinga munosabati. Shellingning hayoti, ijodi va asarlari. Shellingning

«Tabiat falsafasi g'oyalari» asarida yaratgan falsafiy konsepsiyasi. Naturfalsafiy ta'limoti. Shelling dialektikasi. Transendental falsafasi Shellingning bilish nazariyasi. Ijtimoiy-siyosiy qarashlari «San'at falsafasi», uning transendental idealizm tizimining yakuniy qismi ekanligi. Shelling ta'limotining Gegel falsafasiga Gegel falsafiy sistemasining tuzilishi. Gegel falsafaning predmeti va vazifalari haqida. Gegel rux falsafasining asosiy xususiyatlari. Gegelning falsafa tarixiga munosabati. Uning nazariya va metod o'rtasidagi aloqadorlikni tushunishi, Gegel ijtimoiy va ma'naviy taraqqiyot muammosi haqida. Gegel dialektikasining rasional mag'zi. Gegel va neogegelchilar. Lyudvig Andreas Feyerbaxning dinga bo'lgan munosabati. Feyerbaxning Gegelga bo'lgan munosabati. Feyerbax antropologizmi. Feyerbax falsafiy qarashlarning evolyusiyasi. Uning bilish nazariyasi. Ijtimoiy-siyosiy qarashlari. Yangi muhabbat dini xaqidagi ta'limoti. Ahloqiy qarashlari. XIX asr nemis falsafasining keyingi davrlarda falsafiy fikrlari rivojiga ta'siri.

XIX-XX asrda G'arbiy Yevropadagi ijtimoiy-siyosiy hayot, fan-texnika taraqqiyoti va ma'naviy madaniyatdagi o'zgarishlarning g'arb falsafasida aks etishi. Neokantchilikning ijtimoiy-tarixiy va g'oyaviy-nazariy asoslari, asosiy oqimlari va xususiyatlari. Neokantchilikning fiziologik yo'nalishi namoyondalari – O.Libman, G.Gelmgols, F.A.Lange. Neokantchilikning marburg maktabi namoyandalari – G.Kogen, P.Natorp, E.Kassirer, G.Fayxinger. G.Kogen matematik tabiiyotshunoslik xaqida. G.Kogenning «axloqiy sosializmi». P.Natorp «aniq fanlarning mantig'i» haqida. Pozitivizmni vujudga kelishi va yo'nalishlari. Pozitivizmning asosiy g'oyalari. O.Kontning pozitivistik falsafasi, Dunyo va bilish xaqidagi pozitivistik ta'limot. G.Spenserning qarashlari. Ijtimoiy-sosiologik nazariyasi. Evolyusiya va uning qonuniyati xaqidagi ta'limot. Birinchi

pozitivizmning ahamiyati. Neopozitivizm falsafasining shakllanishi va rivoji. Falsafiy masalalarning o'ziga xos tarzda qo'yilishi. Mantiqiy tahlil falsafasi va verbalizatsiya masalasi. B.Rasselning (1872- 1970 yy.) diskripsiya haqidagi ta'limoti. Mantiqiy atomizm haqidagi fikrlar. Matematik mantiq konsepsiyasi. L.Vitgenshteyn (1889-1951 yy.) mantiq xaqida. Yagona ilmiy-mantiqiy til yaratish masalasi. Vena to'garagining mantiqiy pozitivizmi. Karnap, F.Vaysman, G.Feygl, O.Neyrat, G.Gan, V.Graft, F.Kaufman Vena to'garagi a'zolarining tabiiy bilimlarning mantiqiy tahlili haqida. Mantiqiy pozitivizm falsafasining rivoji va ahamiyati. Postpozitivizmda ijtimoiy rivojlanish masalalari. K.Poppening «Ochiq jamiyat va uning dushmanlari» asari. K.Popper qarashlarida «ochiq va yopiq jaxmiyat» tushunchalari. Uning tanqidiy uslubi. Qadimgi davr falsafasiga bo'lgan munosabati. Erkin fikr yuritish masalasi. Postpozitivizmda tarixning va inson hayotining mazmunsizligi masalasi.

Artur Shopengauer (1788-1860 yy.) irrasionalizm oqimi namoyandasi. Dunyo tasavvur sifatida. Dunyo iroda sifatida. Axloqiy pessimizmi. Buddizmga munosabati. Estetik qarashlari. San'at bu irodaning namoyon bo'lishi. Ijtimoiy-siyosiy fikrlari. Shopengauer falsafasining «hayot falsafasi»ga ta'siri. Fridrix Nisshe «Hayot falsafasi»ning vujudga kelishi. Nisshe falsafasida «Hayot» tushunchasi. Komil inson haqidagi ta'limot. Hokimiyatga intilish – insoniyat tarixini harakatga keltiruvchi kuch. F.Nisshe etikasi. «Abadiy qaytish» to'g'risidagi afsona. Nisshechilikning keyingi taqdiri. «Hayot falsafasi»ning fransuzcha talqini. A.Bergson falsafasida inson muammosi. Instinkt va intellekt. «Intellektual intuisiya» xaqidagi ta'limot. A.Bergsonning hayotiy tarix falsafasi, ochiq jamiyat xaqidagi qarashlari. Osvald Shpengler (1880-1936 yy.) hayoti, faoliyati. Tarix falsafasi. Tarix kechinmalar majmuasi sifatida. Tarixning davriyligi. Shpenglarning tarixiy taraqqiyotni inkor etishi. Tarix yopiq sistema tarzida tavsiflanishi. Syoren Kьyerkegorning (1813-1855 yy.) xristianlik ruhida ekzistensialistik falsafasi, Inson muammosi. Shaxsning uch tipligi haqidagi fikrlari (estetik, axloqiy, diniy). Psixanalitik oqimning vujudga kelishi. Z.Freydning (1856-1939 yy.) ijtimoiy — falsafiy qarashlari Z.Freyd insonning hirsii tabiati xaqida. «Edip kompleksi» va libido tushunchalari. Z.Freydning dinga munosabati. E.Frommning (1900-1980 yy.) ijtimoiy-falsafiy qarashlari. Muhabbat falsafasi haqida. Ijtimoiy psixologiyasi. K.Yungning inson haqidagi qarashlari va Z.Freyd qarashidan farqi. Psixik energiya haqida. Psixologik tiplar.

Pragmatizmning ijtimoiy-tarixiy, nazariy-g'oyaviy asoslari. Amerika pragmatizmning vatani. Charlz Pirs (1839-1914 yy.) — pragmatizm asoschisi. Bilish nazariyasida «shubxa — ishonch» ta'limoti. E'tiqodni mustahkamlash uslublari. Haqiqat konsepsiyasi. Pirs tamoyillari. Uilyam Djems (1842-1910 yy.) pragmatizmi. Falsafiy temperamentlar xaqidagi ta'limot. Pragmatizm bahsli

munozaralarni hal qilish uslubi sifatida. Bilishda «tajribaning» va irodaning ahamiyatining o'ziga xos talqini.

Ekzistensializmning ruhiy, falsafiy asoslari. M.Xaydegger (1889-1955 yy.) ekzistensializmi. K.Yaspersning ekzistensialistik qarashlari. Mavjudlik va ekzistensiya. Chegaraviy vaziyatlar, ularning turlari. Tarix falsafasi. «Shifr» xaqidagi fikrlari. Dinga bo'lgan munosabat. Nemis ekzistensializmining o'ziga xos tomonlari, boshqa oqimlarga ta'siri, xozirdagi ahamiyati. Fransiyada ekzistensializmining vujudga kelishi va rivoji, uning nazariy manbalari. J.P.Sartr. Fenomenologik borliq, «Borliq o'zida» va «o'zi uchun borliq» tushunchalari. Borliq va bo'shliq. A.Kamyu falsafiy qarashlarining evolyusiyasi. Insonning tabiatdan va insonning boshqa insonlardan begonalashishi masalasi. Hayot mazmuni, absurdlik. Umuminsoniyat qadriyatlarining A.Kamyu ijodida salohiyat masalasini o'rin egallashi. Dinga munosabati. Germenevtikaning g'oyaviy asoslari. Germenevtik uslubning mohiyati. Falsafa mazmunini anglash. Germenevtik tajriba ta'limoti. G.Gadamerning germenevtika xaqidagi qarashlari. Germenevtika bilishning o'ziga xosligi. Tushunishdan ilgari anglash. Tushunchadan oldingi fikr masalasi. Germenevtik doira tushunchasi.

**Tayanch doktorantura (PhD)ga kiruvchilar uchun sinov imtihonining
javoblarini baholash umumiy mezonlari**

Ball	Bilim darajasi
1	2
86-100	Javoblarida fanning mavzulari va savollari bo'yicha ijodiy fikrlash mavjud bo'lsa, mamlakatimizda modernizatsiyalash jarayonlarini jadallashtirish, demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasidan kelib chiqqan vazifalarni bajarish yo'llari o'z aksini topgan bo'lsa, qo'yilgan muammoni yechish bo'yicha tavsiyalar bergan bo'lsa, savol bo'yicha javobda mustaqil mushohada yuritilgan bo'lsa, tavsiyalarni amaliyotga qo'llash tartiblari ko'rsatilgan bo'lsa
71-85	O'z javobida qo'yilgan savol bo'yicha mustaqil mushohada yuritgan bo'lsa, ularning mohiyatini deyarli to'liq ochib bergan bo'lsa, qo'yilgan muammoni yechish bo'yicha o'z tavsiyalarini bergan bo'lsa
55-70	Javobida fan bo'yicha variantga kiritilgan savollarga qisman javob bergan bo'lsa, asosiy tushunchalarga bergan izohi kam bo'lsada, mavjud bo'lsa
0-54	Javobida qo'yilgan savol mazmuni umuman yoritilmagan bo'lsa, izohlar mavjud bo'lmasa, ya'ni talaba javobida qo'yilgan savollar bo'yicha umuman tasavvurga ega emasligi aniq bo'lsa

Izoh: Tayanch doktoranturaga kirish imtihonlari bo'yicha topshiriladigan birinchi fan (mutaxassislik yoki chet tili) umumiy balining 50% dan kam ball to'plagan talabgorlar keyingi bosqichga o'tkazilmaydi.

09.00.03. – “Falsafa tarixi” ixtisosligi bo'yicha baholash mezonlari

№	Umumiy ball	Tayanch doktoantura (PhD)ga kiruvchining bilim darajasi	Xususiy ball
Savol nazariy bo'lsa			
1	18-28	Qo'yilgan savollar mazmunan aniq yoritilib, demokratik islohotlar va jarayonlarning mazmunan mohiyati to'liq ochib berilgan; O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy,	8-10

		ijtimoiy islohotlar tahlili va ularning amaliy samaralari, natijalari va hayotga tadbiiq etilishi bo'yicha mustaqil, ijodiy fikr mavjudligi;	6-8
		Javoblarda mantiqiy yaxlitlikka erishilgan va umumiy xulosalar chiqarish qobiliyatiga ega;	4-6
		Imlo va stilistik xatolarga yo'l qo'yilmagan.	0-4
			18-28
2	13-19	Materialni chuqur tushunadi, savolga to'liq javob bergan, lekin ayrim noaniqliklarga yo'l qo'yagan, faktlarga to'g'ri baho bera olgan, mustaqil fikrlash va xulosalarni asoslay olish qobiliyatiga ega, javobda mantiqiy ketma-ketlikka amal qiladi, masalani hal qilishga umuman ijodiy yondasha olgan,	6-8
		Javobda doktorantura (PhD)ga kiruvchining mustaqil mushohada yuritish qobiliyati seziladi; Ijodiy yondoshuv mavjud;	5-6
		Muammoni tahlil qilish qobiliyatiga ega.	2-4
			0-1
			13-19
3	4-8	Savolga javobda masalaning mohiyatini tushunilgan, ammo mazmun va natijalar yuzaki yoritilgan;	2-3
		Mushohada bayonida fikr tarqoqligi kuzatiladi;	1-2
		Javoblarda mantiqiylik tamoyili buzilgan;	1-2
		Tasavvurga ega, lekin tahlil yo'q.	0-1
			4-8
4	0-3	Savol bo'yicha aniq tasavvurga ega emas;	

		Umuman javob yozilmagan; Noto'g'ri javob va ma'lumot berilgan; O'quv adabiyotidan aynan so'zma-so'z ko'chirilgan	0-3
Savol amaliy (masala yechish)bo'lsa			
1	14-18	Masalani yechishda ilmiy - ijodiy yondoshgan; Amaliy topshiriq tahlili va ularning amaliyotga tadbiq etilishi bo'yicha mustaqil, ijodiy fikr va mulohazalar mavjud, amaliy topshiriq to'liq bajarilgan; Javoblarda mantiqiy yaxlitlikka erishilgan va umumiy xulosalar chiqarish qobiliyatiga ega; Imlo va stilistik xatolarga yo'l qo'yilmagan;	5-6 3-5 4-5 0-2
			14-18
2	9-13	Javob to'g'ri yozilgan, ammo noaniqliklar, hisob-kitoblarda chalkashliklarga yo'l qo'yilgan, amaliy topshiriq to'liq bajarilmagan lekin yechimiga ilmiy-ijodiy yondashilgan; Javobda PhD doktoanturaga kiruvchining mustaqil mushohada yuritish qobiliyati seziladi; Ijodiy yondoshuv mavjud; Amaliy topshiriqni tahlil qilish qobiliyatiga ega;	5-6 3-4 1-2 0-1
			9-13
3	4-8	Masalaning mohiyati tushunilgan, ammo mazmun va natijalar yuzaki yoritilgan, amaliy	3-4

	topshiriq to'liq bajarilmagan;	
	Mushohada bayonida va topshiriqni yechishda fikr tarqoqligi kuzatiladi;	1-2
	Javoblarda mantiqiylik tamoyili buzilgan.	
	Topshiriqni yoritishda va uni amaliy jihatdan asoslashda tasavvurga ega, ammo tahlil va xulosa yo'q;	1-1
		0-1

FOYDALANILADIGAN ADABIYOT RO'YXATI

I. Rasmiy hujjatlar va manbalar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2014. - 40 b.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. - Toshkent: O'zbekiston, 1997.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 488 b.
4. Karimov I.A. O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidagi roli va ahamiyati. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
5. Karimov I. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. – Toshkent: O'zbekiston, 2015. – 304 b.

II. Darsliklar va o'quv qo'llanmalar:

6. Yo'ldoshev S.A. va boshqalar. Qadimgi va O'rta asr G'arbiy Yevropa falsafasi. – Toshkent: Sharq, 2003.
7. Yo'ldoshev S.A. va boshqalar. Yangi va eng yangi davr G'arbiy Yevropa falsafasi. – Toshkent: Sharq, 2002.
8. Falsafa. Darslik. - T., 2006
9. Основы философии. (pod.red. M. Axmedovoy). -T., 2004
10. O'zbekiston falsafasi tarixi. 1-jild. -T.: O'zMU, 2013

III. Qo'shimcha adabiyotlar:

11. Asmus V.F. Antichnaya filosofiya -M., 1976.
12. Vindelband V. Istoriya filosofii. –Kiyev, 1997.
13. Skirbekk G., Gilye N. Falsafa tarixi. –Toshkent: Sharq, 2002.
14. Jahon falsafasi. –Toshkent: Sharq, 2004.
15. Zotov A.F. Zapadnaya filosofiya XX veka. –M., 2001.

16. Falsafa. Qomusiy lug'at. -Toshkent, 2004.
17. Xrestomatiya po istorii filosofii. V 3 ch. -M., 1997.
18. Sharq falsafasi. -Toshkent, 2006.
19. O'zbekistonda ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixidan lavxalar. -Toshkent: Fan, 1995.
20. G'arb falsafasi. -Toshkent: Sharq, 2004.
21. Azimov Q. Islom va hozirgi zamon -Toshkent, 1991.
22. Aliqulov Haydar. Falsafiy meros va ma'naviy-axloqiy fikr rivoji. -Toshkent, 2009.
23. Amir Temur. Tuzuklar. -Toshkent, 1993.
24. Axmedov B. Amir Temur. -Toshkent, 1996.
25. Allomalar sarvari (Mirzo Ulug'bek tavvalludining 600 yilligiga bag'ishlangan ilmiy-nazariy konferensiya ma'ruzalari to'plami). -Toshkent, 1995.
26. Vamberi X. Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi. -Toshkent, 1990.
27. Jumaboyev Y. O'zbekistonda falsafiy va axloqiy fikrlar taraqqiyoti tarixidan. -Toshkent, 1997.
28. Istoriya filosofii. Dlya studentov VUZov. -Rostov na Donu, 1998.
29. Haqqulov I. Tasavvuf va shariat. -Toshkent, 1991.
30. Iskandarov B. Tasavvuf falsafasi. -Toshkent, 1995.
31. Yo'ldoshev S.A. Antik falsafa. -Toshkent, 1999.
32. Komilov N. Timsollar timsoli. -Toshkent, 1991.
33. Kuznesov V.N., Meyerovskiy B.V., Gryaznov A.Ya. Zapadnoyevropeyskaya filosofiya. XVIII veka -M.: Vysshaya Shkola, 1989.
34. Kant I. Kritika chistogo razuma. -Rostov-na-Donu: Feniks, 1998.
35. Madayeva Sh. Milliy mentalitet va demokratik tafakkur. -Toshkent, 2008.
36. Mo'minov I. M. Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli. -Toshkent, 1993.
37. Mir filosofii. V 2-x tomax. -M., 1989.
38. Mark Avreliy. Razmyshleniya -L., 1985.
39. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. -T., 1994.
40. Oripov M. K. Vaxdat ul-vujud. // «Yosh kuch». -T., 1994, №4.
41. Pyer Ado. Chto takoye antichnaya filosofiya? -M., 1998.
42. Paxlavon Maxmud. Rubaiyat. Perev. i komment. T. Jalolova. -T., 1972.
43. Ruzmatova G. Freydizm falsafasida inson masalasi. -Toshkent, 2009.
44. Ruzmatova G. Zamonaviy G'arb falsafasining muammo va yo'nalishlari. -Toshkent: Universitet, 2013. -160 b.
45. Ruzmatova G. Falsafa tarixi: G'arb mamlakatlari Uyg'onish va Yangi davr falsafiy tafakkuri xususiyatlari. O'quv qo'llanma. -Toshkent: Yangi nashr,

2015. – 404 b.

46. Sulaymonova F. Sharq va G'arb. –Toshkent: Sharq, 1997.
47. Sokolov V.V. Yevropeyskaya filosofiya XV-XVSH vv. -M., 1996.
48. Xayrullayev M. M. Uyg'onish davri va Sharq mutafakkiri. -Toshkent, 1971.
49. Xayrullayev M. M. Forobiy va uning falsafiy risolalari, -Toshkent, 1963.
50. Qodirov M. Markaziy Osiyo, Yaqin va O'rta Sharqning falsafiy tafakkuri (o'rta asrlar). O'quv qo'llanma. –Toshkent: ToshDSHI, 2010.
51. Sharipov A. Velikiy myslitel Beruni. -Toshkent, 1972.
52. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilik. -Toshkent, 1972.
53. Qur'oni Karim. Tarjima va izohlar muallifi Alouddin Mansur. -Toshkent, Cho'lpon. 1993.
54. Qaxxorova Sh. Global manaviyat – globallashuvning g'oyaviy asosi. –Toshkent, 2009.
55. G'oyiblar xaylidan yongan chiroqlar. To'plam. -Toshkent, 1994.
56. Forobiy. Fozil odamlar shahri. T., 1993.
57. Beruniy. Asarlar. 6 tomlik. T., 1973.
58. Ibn Sina. Izbrannyye filosofskiyе proizvedeniya. M., 1980.
59. Materialy po istorii obshchestvenno-filosofskoy mysli v Uzbekistniye. T., 1976.
60. Istoriya filosofii. - M.: 1998.
61. Kamyu A. Buntuyushiy chelovek. - M.: 1992.
62. Rassel B. Mudrost Zapada. M. 1998.
63. Sartr J.P. Filosofskiyе pyesy. - M.: 1997.
64. Yaspers K. Vsemirnaya istoriya filosofii. - M.: 1996.
65. Yung K. Psixologicheskiye tipy. - M.: 1999.
66. Fromm E. Imet ili byt. - M.: 1990.
67. Nisshe F. Sochineniya v dvux tomax. - M.: Mysl, 1990.
68. Shpengler O. Zakat Yevropy. - M.: Mysl, 1993.
69. Shopengauer A. Aforizmy jiteyskoy mudrosti. - M.: Interbuk, 1990.
70. Yaxshilikov J.Ya., UUbaydov N.E. Mirzo Ulug'bekning tabliy-ilmiy merosi. Samarqand, "Zarofshon", 1998. 160 b.
71. Yaxshilikov J.Ya., Axadov Sh.A. Temuriylar ma'naviyati. T.: "Fan", 1999. -163 b.
72. Yaxshilikov J.Ya., Ubaydullayeva N.A. Jadidchilik va fan. T.: "Fan", 2004. 187 b.

Internet resurslari:

1. www.ziyounet.uz

2. [www.philosophy.ru.](http://www.philosophy.ru)
3. [http://www.intencia.ru.](http://www.intencia.ru)
4. <http://www.anthropology.ru>
5. [http://www.ido.rudn.ru.](http://www.ido.rudn.ru)
6. [http://www.filosofia.ru.](http://www.filosofia.ru)
7. [http://www.falsafa.dc.uz.](http://www.falsafa.dc.uz)
8. [http://www.phenomen.ru.](http://www.phenomen.ru)
9. [http://www.lib.ru/filosof.](http://www.lib.ru/filosof)
10. [http://www.filam.ru/sait.phg.](http://www.filam.ru/sait.phg)
11. <http://www.mgimo.ru/fileservers>
12. <http://www.pacademy.edu.b>

Kafedra mudiri:

D.Q. Sayfillayeva